

RÂKİM EFENDİ MEDRESESİ ve TÜRBESİ

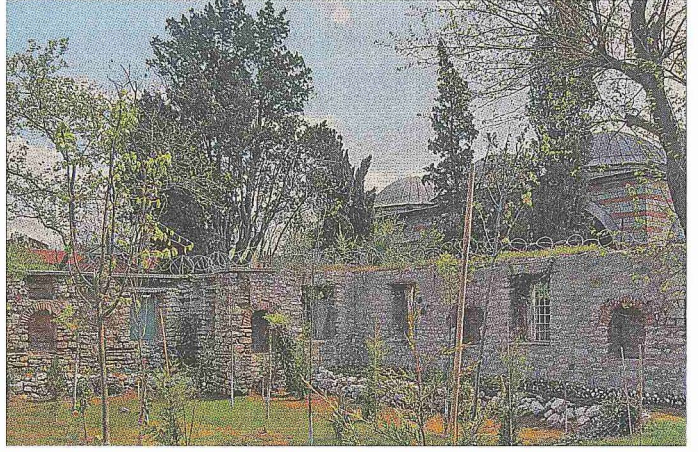
İstanbul'da

XIX. yüzyılın ilk yarısında inşa edilen
medrese ve türbe.

Fatih ilçesinde Atik Ali Paşa Camii'nin batısında yer alan yapı bu devrin ünlü hattatı Mustafa Râkım Efendi (ö. 1826) adına vefatından sonra hanımı tarafından yaptırılmıştır. Yapının Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki vakfiyesi Mustafa Râkım Efendi'nin sağlığında 1 Cemâziyelevvel 1240 (22 Aralık 1824) tarihinde hazırlanmıştır. 1869'da yapılan bir tesbitte medresede yirmi talebinin ders gördüğü kaydedilmiştir. 1914 yılındaki tesbitte avlusunun dar olduğu ve ahşap on odasının bulunduğu, harap durumda olduğu için kadro harici kaldığı, ayrıca mahalle arasında etrafi evlerle çevrili olan medresenin sıkışık bir konumda bulunmasından dolayı yeniden ihyasına gerek bulunmadığı belirtilmiştir. 1918 yılı sonlarında yapılan bir diğer tesbitte ise medresenin harikzedeler tarafından işgal edildiği bildirilmektedir.

Kuzeydoğu yönünde köşeye yakın konumda yer alan yuvarlak kemerli açıklıklı bir kapı ile ulaşılan medresenin yalnızca dış duvarları günümüze ulaşmıştır. Dıştan bir sıra kesme küfeki taşı, iki sıra tuğla dizileriyle oluşan düzgün almasıık örgülü duvarlar içten moloz taştır. Yapının güneydoğu ve kuzeydoğu yönündeki duvarlarında dış yönleri kesme küfeki taşından söveli ve dikdörtgen açıklıklı pencereler mevcut olup aralarında ocak nişleri yer almıştır. Diğer yönlerdeki duvarlar sağlamdır. Duvarların üst kısımlarına betondan bazı müdahaleler yapılmıştır. Medrese avlusunda güneyde köşeye yakın konumda mermer bilezikli bir kuyu mevcuttur. 1929 tarihli Pervititch haritasında medrese odalarının taş, öndeki üç yönlü revakin ahşap olarak

Râkım Efendi
Medresesi'nin
avlusundan
bir görünüşü

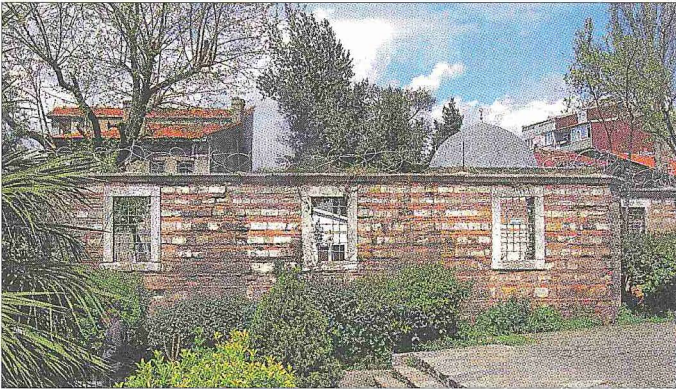
işlendiği ve güneydoğu yönündeki odalardan muhtemelen derslane mekânı olan orta birimin kubbeli, diğerlerinin düz çatılı olduğu, avlunun kuzey köşesinde helânın yer aldığı anlaşılmaktadır. Medrese İstanbul'da geleneksel şemaların uygulandığı son yapılardan biridir.

Medresenin doğu yönünde 90°'lik üç kademeye duvarlarının dış köşeleri pahlanı olan orta birimin kubbeli, diğerlerinin düz çatılı olduğu, avlunun kuzey köşesinde helânın yer aldığı anlaşılmaktadır. Medrese İstanbul'da geleneksel şemaların uygulandığı son yapılardan biridir. Medresenin doğu yönünde 90°'lik üç kademeye duvarlarının dış köşeleri pahlanı olan orta birimin kubbeli, diğerlerinin düz çatılı olduğu, avlunun kuzey köşesinde helânın yer aldığı anlaşılmaktadır. Medrese İstanbul'da geleneksel şemaların uygulandığı son yapılardan biridir.

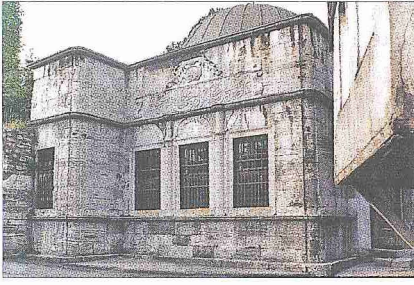
Türbenin doğu yönünde dışa bakan kesme küfeki taşı ile kaplı ön cephesinde yuvarlak kemerli alınlıklı ve dikdörtgen açıklıklı üç pencere açılmıştır. Bu cephede yer alan pencerelerin alınlıkları ve söveleri mermerdendir. Pencerelerin üstünde iri yaprak motifleriyle taçlandırılmış, yanları "S" şeklinde profillerle sınırlanan mermer üzerine celi sülüs yazılı bir kitâbe vardır. Mustafa Râkım Efendi'nin ölüm yılını veren (1241/1826) kitâbe Mustafa Râkım imzalı olup tartışma konusudur. Bu kitâbenin kendisi tarafından yazıldığını söyleyenlerin yanında öğrencisi Mehmed Hâşim Efendi tarafından onun adıyla yazılmış olduğunu kabul edenler de vardır. Ön cephede kademelenme ile oluşan iki köşe yuvarlatılarak yumuşatılmış, pencerelerin altında ve üstünde yer alan yatay silmelerle de cephenin hareketliliği artırılmıştır. Cephenin sağında yer alan yuvarlak kemerli avlu girişinin üstü barok kıvrımlı dalgalı bir profille son bulmaktadır. Türbenin içinde iki kabir mevcuttur. Bunlardan ahşap olup 1996 yılında yenilenen sanduka Mustafa Râkım Efendi'ye, barok süslemeli mermer lahit ise 1845'te vefat eden öğrencisi Mehmed Hâşim Efendi'ye aittir. Bu lahdin baş taşında iki yönde de aynı metin yazılmıştır. Cephede türbenin solunda öne çıkma yapan pencereli duvarın köşesinde yer alan kemer başlangıcı bu yönde cami avlusuna açılan bir kapının varlığına işaret etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Vakfiye, VGMA, nr. 580/341; Sicill-i Osmâni, II, 365-366; J. Pervititch, *İstanbul Sigorta Haritaları: Çarşamba-Karagömrük*, İstanbul 1929, plan 32; İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 272-276; Ekrem Hakkı Ayverdi, *19. Asırda İstanbul Haritası*, İstanbul 1958, pafta D 5; *Fâtih Câmileri ve Diğer Tarihî Eserler* (haz. Fatih Müftülüğü), İstanbul 1991, s. 240, 356; Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asırda İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000, s. 251; a.mlf., "1869'da Faal İstanbul

Râkım Efendi
Medresesi'nin
dıştan görünüşü

Râkım Efendi Türbesi

Medreseleri”, *TED*, sy. 7-8 (1977), s. 292, 369-370; a.m.f., “Dârü'l-Hilâfeti'l-'Aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri”, *İTED*, VII/1-2 (1978), s. 149; Talip Mert, *II. Mahmud'un Sanat Çevresi* (yüksek lisans tezi, 2002), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 128-133; Süleyman Berk, *Hattat Mustafa Râkım Efendi, Hayatı, San'atı ve Eserleri*, İstanbul 2003, s. 27-28; Süheyl Ünver, “Hattat Mustafa Râkım Efendi 1757-1826”, *Tarih Dünyası*, sy. 7, İstanbul 1950, s. 271-275; Zeynep Ahunbay, “Mustafa Râkım Efendi Türbesi ve Medresesi”, *DBİst.A*, V, 567.

AHMET VEFA ÇOBANOĞLU

RAKİB

(الرقيب)

Allah'ın

isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte “gözetlemek, kontrol etmek; beklemek, intizar etmek” anlamındaki **rakib** (**rukûb**, **rekâbet**) kökünden türeyen **rakib** kelimesi “gözetleyip kontrol eden” demektir (*Lisânü'l-'Arab*, “rqb” md.). Kur'an'da rakib ismi beş âyette geçmektedir. Bunlardan biri Hz. Şuayb'ın iman etmeyen kavmine hitap ederken kullandığı, “Gerçekleşecek âkıbeti bekleyin, ben de sizinle birlikte beklemekteyim” meâlindeki ifadesinde yer almakta (Hûd 11/93), biri de “insanın her söylediği şeyi dinleyip gözetleyen ve yazan melek” mânâsında kullanılmaktadır (Kâf 50/18). Rakib isminin zât-ı ilâhiyyeye nisbet edildiği üç âyetin biri, Hz. İsa'nın kendisinden sonra ümmetinin yeğâne gözetleyicisinin Allah olduğunu vurgulayan niyazında geçmektedir (el-Mâide 5/117). Diğer iki âyetin birinde Allah'ın insanları, diğerinde ise her şeyi gözetleyici olduğu bildirilmektedir (en-Nisâ 4/1; el-Ahzâb 33/52). “Senin rabbin her an gözetleme yerindedir” meâlindeki âyet de (el-Fecr 89/14) içerik olarak rakib ismini açıklamaktadır. Rakib sadece Tirmizî'nin es-

mâ-i hüsnâ rivayetinde yer almakta (“Da'âvât”, 82), İbn Hacer'in Kur'an'dan derlediği doksan dokuz isim listesinde de bulunmaktadır (*DİA*, XI, 408).

Âlimler rakib ismine genellikle “koruyup gözetin” (hafız) mânâsı vermişlerdir. Hiçbir şey bunun kapsamı dışına çıkmaz, dolayısıyla Allah'tan gizli kalmaz. O'nun bir an bile gaflet etmesi düşünülemeyeceğinden gözetim ve kontrolü altında bulunan bir mahlûkun oluşumu, varlığını sürdürmesi veya yok olup ortadan kalkması hususunda herhangi bir aksaklığın meydana gelmesi söz konusu değildir. Allah kullarının bütün hallerini bilmekte ve onların nefeslerini saymaktadır (Kuşeyrî, s. 63). Âlimler rakib isminin geniş içeriğinde hakkıyla bilme, türüne göre bilgiye konu teşkil eden şeyi görme veya işitme, onu gözetip koruma unsurlarının bulunduğu dikkat çekerler. Bu açıdan rakibin âlim, basîr, semî, şehîd, müheymin ve hafız isimlerinin özü olduğunu söylemek mümkündür. Rakib isminin kuldaki tecellisi, onun bütün davranışlarının sürekli biçimde Allah tarafından gözetlendiğinin bilincini taşımasıdır. Bu çizgi üzerinde yürüyen kul istikametten ayrılmamaya özen gösterir (bk. MURAKABE). Rakib âlim, semî, basîr isimlerinin çizgisinde düşünüldüğü takdirde zâtî, taalluku ve tecelli alanı açısından bakıldığında ise fiilî isim ve sıfatlar grubuna girer.

BİBLİYOGRAFYA :

Zeccâc, *Tefsîru esmâ'llâhi'l-hüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1399/1979, s. 51; İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlât*, s. 54; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 119^{a-b}; Kuşeyrî, *et-Taḥbîr fi't-tezkîr* (nşr. İbrâhîm Besyûnî), Kahire 1968, s. 63-64; Gazzâlî, *el-Makḥşadü'l-esnâ* (Fazluh), s. 128; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-akḥşâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 70^p-71^a; Fahrreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyinât* (nşr. Tâhâ Abdür-raûf Sa'd), Beyrut 1404/1984, s. 279-281; Bekir Topaloğlu, “Esmâ-i Hüsnâ”, *DİA*, XI, 408.

BEKİR TOPALOĞLU

RAKİK el-KAYREVÂNÎ

(رقيب القيرواني)

Ebû İshâk İbrâhîm b. el-Kâsim
er-Rakik el-Kayrevânî
(ö. 425/1034'ten sonra)

Tarihçi, edip ve şair.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. 362 (972) yılından sonra doğduğu tahmin edilmektedir. İbnü'r-Rakik olarak da kaydedilmekle birlikte çağdaşı İbn Reşîk el-Kayrevânî onun Rakik lakabıyla bilindiğini söy-

ler (*Ünmûzecü'z-zamân*, s. 55). Zirîler'den Mansûr b. Bulukîn, Nâsirüddeve Bâdis b. Mansûr ve Muiz b. Bâdis döneminde uzun süre nedimlik, kâtiplik ve Dîvân-ı İnşâ reisliği yaptı. Bu sebeple kaynaklarda “el-kâtib en-nedîm” lakabıyla anılır. 388'de (998) Bâdis b. Mansûr tarafından hediyeyle Fâtîmî Halifesi Hâkim-Biemrillâh'a elçi gönderildi ve iki yıl Mısır'da kaldı. Kendisi şiirlerinde Mısır'da unutulmayacak günler yaşadığını, burada geçirdiği bir günün bir ömre bedel olduğunu ve Kayrevan'a güzel hâtıralarla döndüğünü ifade eder (İbn Reşîk el-Kayrevânî, s. 56 vd.; Makrîzî, I, 370-371). Muhtemelen 417 (1026) veya 425 (1034) yılından sonra Kayrevan'da vefat etti. Uzun süre sarayda kalması ve devlet yazışmalarını bizzat yürütmesi sebebiyle Zirîler hakkında belgelere dayalı bilgiler vermesi onun tarihçi olarak önemini arttırmıştır. İbn Haldûn onun İfrîkiye bölgesinin ve Kayrevan'da kurulan devletlerin başlıca tarihçisi diye niteler ve sonraki tarihçilerin bu konularda eserini temel kaynak kabul ettiklerini söyler (*Mukaddime*, I, 203). İbn Reşîk el-Kayrevânî de Rakik'in sözleri kolay anlaşılabilir bir ruhlu bir şair ve rivayetlerine güvenilir bir tarihçi olduğunu söyler (*Ünmûzecü'z-zamân*, s. 55). Şiirlerinde çeşitli konulara yer veren Rakik el-Kayrevânî, bazı şiirlerinde ilk gençlik yıllarını boş geçirip içki meclislerinde bulunmuş olmaktan duyduğu pişmanlığı dile getirmekte, ayrıca başta Zirî Hükümdarı Bâdis b. Mansûr olmak üzere dönemin ileri gelen şahsiyetlerini övmektedir.

Eserleri. 1. Târîhu İfrîkiyye ve'l-Mağrib (*Aḥbâru İfrîkiyye, Târîhu'l-Kayrevân*). Birçok ciltten oluştuğu kaydedilen eserin tamamı zamanımıza ulaşmamıştır. Günümüze kadar gelen kısım, Kuzey Afrika'nın Ukbe b. Nâfi'in ikinci valiliği sırasında fethedilişinden (62/681) Ağlebî Hükümdarı Abdullah b. İbrâhîm'in tahta çıkışına (196/812) kadarki tarihini ihtiva etmektedir. İbn İzâri'nin ondan 415 (1024) yılına ait bir olayı nakletmesi (*el-Beyânü'l-muğrib*, I, 272) eserin bu yıllara kadar gelen geniş bir tarih kitabı olduğunu göstermektedir. İzzeddin İbnü'l-Esir, Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî, İbnü'l-Ebbâr, İbn İzâri, İbn Haldûn, Hasan el-Vezzân, Abdülâzîz b. Şeddâd bu eserden yararlanmışlardır. Ebû's-Salt ed-Dânî bu esere bir zeyil yazmıştır. İlk defa Müncî el-Kâ'bî tarafından yayımlanan *Târîhu İfrîkiyye*'yi (Tunus 1968) daha sonra Abdullah Ali ez-Zeydân ve İzzüddin Ömer Mûsâ neşretmiştir (Beyrut 1990). **2. Kuṭbü's-sürûr fi evşâfi'l-**